

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

139:3 • 2019

Göran Collste, *Historisk rättvisa: Gottgörelse i en postkolonial tid* (Göteborg: Daidalos 2018). 231 s.

Historien kastar långa skuggor. Individer och nationer lever inte bara med minnen av övergrepp (egna och andras) utan också med önskemål (egna och andras) om att rättvisa ska skipas och gottgörelse erbjudas. Om detta har Göran Collste, professor emeritus i tillämpad etik vid Linköpings universitet, skrivit boken *Historisk rättvisa: Gottgörelse i en postkolonial tid*.

Collste fokuserar vissa exempel på vad han menar med historisk orättvisa, som den europeiska kolonialiseringen av Afrika, den transatlantiska slavhandeln, postkolonial fattigdom och underutveckling, global ojämlikhet, och klimathotet. Redan valet av exempel vinklar hans arbete på ett sätt som bara är alltför vanligt i diskussionen av global (o)rättvisa: Det är västvärlden som är ansvarig för tredje världens fattigdom och underutveckling, för slavhandel och exploatering, och för en klimatkris som antas främst komma att drabba fattiga länder.

Problemet är inte att Collste ser västerländsk kolonialism och slavhandel som typexempel på historiska orättvisor. Vem skulle inte hålla med om det? Problemet är att han *bara* ser den västerländska kolonialismen och slavhandeln. Var finns det osmanska imperiet i historien om kolonialt förtryck? Om samtida underutveckling eller konflikter kan ses som orsakade av kolonialvälden som i vissa fall varade mindre än ett århundrade (som i brittiska Östafrika) och som avvecklades för mer än ett halvsekel sedan, varför skulle då inte det osmanska väldet på Balkan som varade i närmare 400 år ha något att göra med denna regions blodiga 1900-talshistoria? Men hos Collste finns ingen sådan problematisering av det osmanska imperiet. Likaså letar man förgäves i hans bok efter en diskussion av den japanska koloniseringen av Korea under 1900-talets första hälft eller av de japanska övergreppen i Kina under samma tid. När Kina nämns som offer, så är det hos Collste i stället opiumkriget och briterarnas krigföring som står i centrum. Han verkar

inte heller bry sig om att inkludera de förkoloniala samhällena i sin analys. Aztekernas människooffer kommer i skymundan för rovgiriga spanska conquistadorer och att maorierna bedrev utrotningskrig mot andra folk innan de själva blev "ursprungsbefolkning" på Nya Zeeland nämns inte alls. Att kolonialismen medförde mycket lidande innebär ju inte att vi har anledning att sörja alla de sedvänjor som den gjorde slut på; inte heller innebär det att de förkoloniala samhällena alltid förtjänar vår sympati.

När slavhandeln diskuteras (och den får stort utrymme hos Collste), så är det enbart den transatlantiska handeln som uppmärksammas, inte den arabiska, som dock drabbade fler offer och pågick under väsentligen längre tid. Inte heller noterar han att västerlänningar i samband med slavhandel inte bara var förövrare utan också offer. Historikern Robert C. Davis visade i sin bok *Christian Slaves, Muslim Masters* (2003) att det mellan 1580 och 1680 fanns omkring 850 000 vita slavar i islamiska pirat- och slavhandlarstater i Nordafrika.

Collste påpekar att "långvariga relationer av över- och underordning [...] leder till stereotyper av de andra och påverkar de inblandades självbilder. Det gäller könsrelationer, relationer mellan arbetsledare och anställda och inte minst etniska och koloniala relationer" (s. 106). Det låter rimligt. Men varför begränsa tillämpningen av hypotesen till den västerländska kulturimperialismen och dess offer? Varför inte också tillämpa den på de villkor som gästarbetare i Saudiarabien lever under? Dessa berövas sina pass, får inte lämna landet utan arbetsgivarens tillstånd, utsätts inte sällan för misshandel och våldtäkter och är allmänt rättslösa i ett land som inte avskaffade slaveriet förrän 1962. Här är slaveriets skugga väl så närvarande som i den amerikanska södern.

Collste går med på att det finns elände i tredjevärldenländer som är hemmatillverkat och inte kan läggas de tidigare kolonialmakterna till last. Ledare som Idi Amin, Mobutu Sese Seko och Robert Mugabe fördärvade länder som var eller kunde ha varit välmående. Men Collste förminskar detta ansvar genom att hela tiden återvända till den koloniala förhistorien. Om Kongo under Mobutu skriver han: "Kung Leopold II och det belgiska kolonialstyret lade grunden för de missförhållanden som senare uppstod" (s. 142). Med sådana argument kan diktatorerna sova lugnt och fortsätta skicka propåer till västvärldens ledare att kompensera dem för gamla oförrätter. Det är som om endast västerländska kolonialherrar är kapabla att vara agenter, medan tredjevärldendiktatorer och deras vanstyre är mer eller mindre determinerade av kolonialismen. Men rimligen är Robert Mugabe fullt ansvarig för det vanstyre som han påtvingade Zimbabwe och det finns ingen anledning att låta honom gömma sig bakom vad Cecil Rhodes och andra kolonisatörer gjorde ett sekel tidigare.

Historisk rättvisa förutsätter att man går bortom den politiska korrekthet som egentligen bara är en invertering av den gamla västerländska självcentreringen. Om den västerländska civilisationen förr sågs som grunden för allt framsteg, så ses den idag som roten till all orättvisa i världen. Men självförakt är inte bättre än självförhärligande. Och om vi vill vara rättvisa mot gångna tider, så måste vi åtminstone ha som utgångspunkt att förtryck, våld, slaveri och övergrepp av olika slag ska bedömas med samma måttstock oavsett vem som är förövare och vem som är offer.

Linnéuniversitetet, Kalmar

PER BAUHN

Rolf Torstendahl, *Den historiografiska revolutionen 1960–1990* (Studentlitteratur: Lund 2017). 206 s.

Emeritus professor of history Rolf Torstendahl devotes his new book to the revolution of the 1960s. But his is not the revolution brought about by the feminist movement, sexual liberation, or the emergence of a consumer society. Instead, he argues that a profound transformation changed the entire nature of historical scholarship, particularly historians' conception of historical research and of their profession.

Torstendahl argues that modern historiography developed in two successive phases. The first phase was consolidated between the mid-1830s and 1880s. It resulted in the dominance of political history, dealing with the state and its institutions, as well as domestic and foreign policy. Simultaneously, the method of source criticism (*Quellenkritik*) became the hallmark of professional historians. Although they disagreed on the criteria of reliable historical knowledge, they typically agreed that the critical scrutiny of archival documentary sources was the legitimate way to reach it.

In the second phase, during the historiographical revolution of the 1960s that continued over the next two decades, both political history and source criticism as *the* historical method lost their privileged position. The number of legitimate fields of inquiry expanded quickly as historians began to consider their professional practices in relation to the fruitfulness of their research. They no longer based new historical knowledge on new archival sources but on new perspectives that stimulated the detection of new phenomena. Moreover, these decades brought about a new way of organizing research and research training and large-scale projects. Together with computerization, a team of historians could now address more extensive research problems with more varied approaches than had been possible by a single scholar.

Despite profound changes, historians hardly noticed that the revolution happened. According to Torstendahl, this is partly because the revolution was so slow, and partly because it did not result in a new dominant perspective but in a number of parallel or rivalling ones. These include social history, gender history, global history (transnational or entangled history), and microhistory (including, for instance, new cultural history and history from below). In addition, a new political history emerged, which understands governance and power in a less state-centric way.

Torstendahl has written his book primarily as a general introduction to the history of historiography for Swedish history students. It is therefore understandable that he has painted a picture with a rather broad brush, focusing on issues that are of special importance to Sweden. As a historian who entered the academe in the 1980s and witnessed the influx of "new histories," I fully agree with him that a major change indeed took place during that era.

However, it is another question if the development of modern historiography can be illustrated only with the case of Sweden, albeit with a few references to the historiographical giants of France, Germany, and Great Britain. As a distinguished historian of historiography, Torstendahl is aware of the exclusiveness of his viewpoint of the topic. Anticipating criticism, he admits that already during the interwar period there existed some interest in social and cultural history in the French *Annales* School, as well as in Finland. According to him, these currents remained marginal if not fully exceptional, however, and did not undermine the dominance of political history.

Yet, one only has to look at Norway to find another exception to this rule. There social history became the dominant approach already in the 1920s. The founding of the Institute for Comparative Research in Human Culture in Christiania (Oslo) in 1922 exemplifies this development, together with its extensive comparative project on European peasant societies, a field which the historian Edvard Bull Sr. largely invented.

On a European level it rather seems that the interwar years witnessed a relatively wide variation of historiographical perspectives, whereas the first two decades after the Second World War brought along a renewed interest in political history combined with anti-theoretical neo-empiricism. It is arguably against this background that we can justly describe the emergence of new perspectives in the 1960s as the beginning of the historiographical revolution. I do not intend to challenge Torstendahl's analysis of Sweden but rather suggest that we should be careful about drawing general conclusions from a single national paradigm.

While Torstendahl calls attention to the revolutionary nature of postwar "new histories," he simultaneously downplays the importance of diverse

“turns” in historiography. In particular, he is critical of scholars like Hayden White and Keith Jenkins, who have relocated historical writing to the aesthetic sphere, claiming that the only past reality is the “representation” of history. For Torstendahl, this position makes it impossible for historical research to reach new knowledge of the past. Thus, he emphasizes that the acceptance of multiple perspectives in historical research by no means results in relativism and subjectivism.

I agree with Torstendahl that the aestheticization of history is problematic for both epistemological and ethical reasons. But one does not have to be postmodernist to argue that the linguistic turn has shown that historical research has a substantial interpretive component, and thus involves the construction of the past. An elaborated example is Reinhart Koselleck’s work on conceptual history. It highlights the dependence of historical interpretation on the conceptual sources of those who live history and those who study it, yet without promoting aesthetic subjectivism or an “anything goes”-relativism.

At present, there is perhaps not yet enough research on the long-lasting effects of such reorientations as the linguistic turn. It is therefore too early to assess how the diverse epistemic cultures of the historical discipline have integrated or rejected these new theories of historical knowledge. A new historiographical revolution might be on the way, one that historians once again may fail to notice.

University of Turku

MARJA JALAVA

Karl Härter, Jörg Zapnik & Pär Frohnert (red.), *Kungariket Sverige och hertigdömena Pommern och Mecklenburg/Königreich Schweden und Herzogtümer Pommern und Mecklenburg: Repertorium der Policeyordnungen der Frühen Neuzeit*, Band 12.1 & 12.2 (Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann 2017). 1 019 s.

Då Gerhard Oestreich 1969 introducerade begreppet social disciplinering (*Sozialdisziplinierung*) i den akademiska debatten, utpekade han politistadgorna som den främsta källan för att utforska detta nyare tidens fenomen. Ända sedan högmedeltiden hade menigheten runtom i Europa överhopats med en alltmer tilltagande ström av förordningar, mandat, förbud, plakat, med mera som i detalj reglerade samhället och den enskildes liv från födseln till döden: dop, bröllop, begravning, kläder, mat, drycker, mynt, mått, vikt, bergsbruk, hantverk, handel, arbets- och lönevillkor, kredit, landsvägarnas

underhåll, varukvalitet, lyxförbud, landsköp, majmieseri, rödmålning av trähus, midsommarfirande, etcetera. Det redan stora antalet stadgor ökade hela tiden, inte minst till följd av att de på grund av den dåliga efterlevnaden måste upprepas med jämna mellanrum.

Statens framväxt och individens disciplinering betraktades av Oestreich som två sidor av en och samma process. Det handlade om en för den enskilde individen allestädes närvarande (*allgegenwärtig*) fundamental disciplinering (*Fundamentaldisziplinierung*), vilket inte minst den stora mängden av påbjudna politistadgor vittnar om. I längden ledde processen enligt Oestreich bland annat till undersåtarnas fostran till dugliga och lydiga arbetare (*Erziehung zu sauber geordneter Arbeit*). I samma riktning pekar svenska ordspråk från 1600-talet som till exempel "Godh Löhn och strängt straff giöra en godh Politij".

Ordet *politi* syftade på såväl den offentliga ordningen som på stadgorna som redskap för att upprätthålla denna ordning. De avsåg i första hand sådana tvisteämnen som tidigare inte varit föremål för lagstiftning och som hade sin upprinnelse utanför den allmänna lagen i anslutning till näringslivets, främst bergsbrukets, hantverkets och handelns expansion. På detta sätt kom politilagstiftningen att i hög grad omfatta ekonomiska ärenden. Den hade från början haft en stark koppling till städerna som främst uppbar näringslivets utveckling. Efter hand övertogs politilagstiftningen emellertid av furstarna som hade möjlighet att påtvinga efterlevnaden i hela landet. Den första politiförordningen med giltighetsanpråk för ett större territorium stipulerades 1516 av hertigarna av Mecklenburg. Den första rikspolitiförordningen beslutades om av riksdagen i Augsburg 1530. Vad gäller Sverige så verkar politilagstiftningen ha gjort sitt inträde omkring 1540 under den så kallade tyska perioden.

Det föreliggande tolfte bandet i repertoriet *Policeyordnungen der Frühen Neuzeit* inregistrerar 5 340 stadgor, varav 1 706 utfärdats av kungarna av Sverige under tiden 1521–1808 och 1 494 av hertigarna av Mecklenburg 1503–1800, medan 2 140 var pommerska förordningar, av vilka 273 kungjorts av hertigarna 1421–1648 samt 1 867 av de svenska kungarna 1648–1808. Tolfte bandets upplägg följer den systematik som presenterades i förteckningens första band (1996). Den ligger till grund för repertoriets samtliga band och ska säkerställa jämförbarhet mellan såväl banden som de upptagna länderna. Under 1600-talet ökade stadgornas antal alltmer och kulmen nåddes under 1700-talet, då mer än hälften av periodens samtliga politiförordningar utfärdades: Sverige 57,7%, Pommern: 67,3%, Mecklenburg: 86,1%. Bandet avrundas med tre register, ett med svenska respektive tyska begrepp och ett tredje som kombinerar svenska och tyska begrepp.

Redaktörerna Pär Frohner, Jörg Zapnik och Rainer Schwieger inleder var

sin förteckning med bakgrundsinformation för att underlätta användningen av bandet. I den svenska förteckningens inledning härleder Pär Frohnert dessutom på såväl svenska som tyska politibegreppets uppkomst, etablering och betydelse utifrån förekomsten i de svenska källorna. Vidare redogör Frohnert för politins relation till begreppet ekonomi och drar slutsatsen att det för svensk del skulle "förordningslagstiftning rörande politi och ekonomi var[a] ett mer träffande begrepp". Trots att företeelsen fanns slog själva politibegreppet på det hela taget inte riktigt igenom i Sverige. Bönderna upplevde politistadgorna som intrång i det lokala självstyret. Det handlade mest om direkta kungliga förordningar som kom till stånd utan ständernas medverkan. Med sin starka ställning i riksdagen, den lokala självstyrelsen och de lokala domstolarna hade bondeståndet möjlighet att självt påverka lagstiftningen och bevaka sina intressen. Så bekräftades riksdagens rätt att i efterhand godkänna förordningar som av regeringen påbjöds mellan riksmötena bland annat genom 1649 års riksdagsbeslut.

Mot slutet av 1700-talet höll ordet *politi* på att ändra betydelse till att bli namnet på den gren av förvaltningen som ansvarar för ordningens upprätthållande. 1776 tillskapades policecorpset. I 1809 års författning användes inte längre begreppet *politi* om lagstiftning utanför den allmänna lagen, som nu enbart kallades "ekonomisk lagstiftning". Under 1800-talet minskade användningen av begreppet successivt för att vara helt försvunnet under 1930-talet. Idag är det så gott som okänt, vilket föranleder Pär Frohnert att anmärka på *Nationalencyklopedin* som använder *polis* i dess nutida bemärkelse (!) även om förhållanden på 1500-talet.

Bandets förtjänst ligger sammanfattningsvis i att det tillgängliggör en stor grupp källor och därmed bereder marken för jämförande historisk forskning om bland annat mentalitetshistoria, förändringen av människans beteende genom yttre påverkan under lång tid eller, med ett omvänt perspektiv, statens framväxt genom dess förmåga att öka kontrollen över individerna.

Greifswalds universitet

WERNER BUCHHOLZ

Kari Tarkiainen, *Moskoviten: Sverige och Ryssland 1478–1721* (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2017). 484 s.

Hur uppfattade svenskarna och ryssarna varandra i äldre tider? Och hur bör de uppfatta varandra? Harald Hjärne, en ledande äldre historiker, var övertygad om att svenskarna inte skulle betrakta Ryssland som Sveriges "arvfienne". I avhandlingen *Muschoviten... Turcken icke olik*, av den mo-

derne specialisten Leif Tengström, ligger fokus däremot på svenskarnas negativa uppfattningar om Ryssland. Andra forskare, exempelvis Margareta Attius Sohlman, noterar att västeuropéernas negativa bild av Ryssland ofta inte överensstämde med verkligheten. Denna uppfattning delas av Kari Tarkiainen, som har gjort den viktigaste insatsen i undersökningen av ämnet.

Kari Tarkiainens senaste bok – *Moskoviten: Sverige och Ryssland 1478–1721* – handlar om perioden från 1478, när Moskvariket erövrade Novgorod och därmed blev granne till Sverige, fram till 1721, när fredsfördraget i Nystad markerade slutet på Sveriges stormaktstid. Också i denna bok kommer Tarkiainen in på frågan om de bilder av Ryssland som fanns i Sverige. Tarkiainen observerar att politiska och kulturella skillnader mellan Ryssland och Norden inte var stora under äldre medeltid, och att det till en början inte fanns ”någon stark motsättning” mellan dem. Enligt Tarkiainen var det mongolväldet som fjärmade Ryssland från Västeuropa, och han menar att Ryssland skulle ha utvecklat ett despotiskt politiskt system efter asiatisk modell. Ett nytt skede inleddes vid slutet av 1400-talet då Moskvariket expanderade. Européernas intresse för den ryska staten tog sig uttryck i dokument och berättelser om Ryssland. Det är den här typen av dokument som Tarkiainen studerar. Han slår fast att svenska källor ofta innehåller en negativ bild av ryssarna. Men ibland var svenskarna intresserade av att ha vänliga relationer med Ryssland, och då betraktade de inte ryssarna som ”barbarer” och inte heller som ett okristet folk. I stället erkände de att ryssarna var kristna människor, och anhängare av ”den gamla grekiska religionen”. Reformationen bidrog till att svenskarna började uppfatta ryssarna som bundsförvanter i kampen mot de katolska makterna. Även handelspolitiska intressen spelade en stor roll i utvecklingen av kontakterna mellan Sverige och Ryssland. Ett viktigt problem var dock kommunikationen, med tanke på att få ryssar behärskade latin. Ett kapitel i Tarkiainens monografi ägnas åt rysstolkar under äldre nutid och deras insatser i utvecklingen av relationerna mellan Sverige och Ryssland.

Boken *Moskoviten* är imponerande i flera avseenden. Liksom Tarkiainens tidigare forskning bygger den på innehållsrika källor från Riksarkivet i Stockholm och andra arkiv. Tarkiainen uppvisar god kännedom om forskningslitteraturen – bland annat genom studier av ryska historiker och filologer. Även hans erfarenhet som specialist på finsk historia förser honom med material som rör rysk-svenska förhållanden. En anmärkningsvärd förtjänst är det faktum att författaren är en opartisk historiker som distanserar sig från varje försök att måla upp en ideologiskt präglad bild av en fiende.

Det måste emellertid konstateras att boken, trots sina förtjänster, ger ett motsägelsefullt intryck. Flera delar – exempelvis om rysstolkarna och

de teologiska debatterna om ryssarnas tro – är grundade på vetenskaplig forskning, medan andra har en mer översiktlig karaktär. Det skulle också ha varit på sin plats att ägna större uppmärksamhet åt de insatser som gjorts av specialister på liknande frågeställningar – till exempel av Leif Tengström. I Ryssland publicerades recensioner av Tengströms avhandling som i huvudsak var positiva. I Finland trycktes däremot en skarp replik av Aleksandr Kan, där han kallade Tengströms arbete för "en handbok i russofobi". Den sistnämnda uppfattningen delas inte av författaren till föreliggande granskning. Tyvärr har Tarkiainen utelämnat den nämnda diskussionen.

Ibland skulle det ha varit lämpligt att uppmärksamma några källor och studier som författaren inte hänvisar till. Tarkiainen noterar att gränsen mellan Sverige och Ryssland i Karelen uppfattades som en gräns mellan den västliga civilisationen och den östliga, "barbariska" världen. I detta sammanhang borde han ha nämnt ännu en källa – Johannes Magnus stora historiska verk. Där beskriver Johannes Magnus gränsen i Karelen som en gräns mellan två stora riket – det romersk-katolska Sverige och det barbariska skytisk-asiatiska Ryssland. Bokens kapitel "Omvändelsen och religionen" kunde i sin tur ha varit ännu intressantare om fler källor hade anförts. Författaren kunde ha noterat att biskop Hans Brask, reformationens ivrigaste motståndare i Sverige, ansåg att Luthers lära hade sina rötter i den ryska ortodoxin. Och det skulle ha varit spännande med en påminnelse om hur kung Kristian II i hävdade att han genom avrättningarna vid Stockholms blodbad 1520 skulle ha avvärjt "en schism lika stor som hos vårt grannfolk ryssarna".

Eftersom Tarkiainen sysslar mycket med idéer under äldre nutid hade brevväxlingen mellan kung Johan III och tsar Ivan IV förtjänat en mer framträdande plats i hans bok. Tarkiainen nöjer sig med att säga att denna brevväxling innehöll ömsesidiga anklagelser. Det bör emellertid påpekas att vissa av dessa anklagelser är intressanta i ett idéhistoriskt perspektiv. Ivan IV betonade att Gustav Vasas förfäder inte var krönta kungar och drottningar, och han påstod även att Gustav Vasa skulle härstamma från en småländsk bondesläkt.

Varför har Ryssland varit speciellt – och varför har landet uppfattats som annorlunda? Författaren hävdar att det var det mongoliska väldet som satte sin prägel på rysk historia. Men det bör understrykas att frågan om varför Ryssland skiljde sig från Västeuropa har behandlats tidigare av en rad filosofer och historiker – exempelvis Pjotr Tjaadaev, Richard Pipes och Aron Gurevitj – och det hade varit angeläget att diskutera de svenska uppfattningarna om Ryssland mot bakgrund av deras idéer.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att Kari Tarkiainens bok *Moskovi-ten* uppfattas som något ojämn. I sina viktigaste delar är detta emellertid ett värdefullt vetenskapligt verk som måste betraktas som en väsentlig insats i

undersökningen av svensk-ryska förhållanden. *Moskoviten* kan rekommenderas till en bred krets av specialister på internationella relationer, samt även till övriga intresserade läsare.

Ryska vetenskapsakademien

ANDREJ SCHEGLOV

Björn Forsén & Mika Hakkarainen (red.), *Foreign Drums Beating: Transnational Experiences in Early Modern Europe* (Helsingfors: Finnish Society for Byzantine Studies, 2017). 188 s.

De många militära och politiska konflikterna som skakade det tidigmoderna Europa förde med sig en betydande rörelse av människor och idéer mellan stater och regioner. Till exempel tog officerare sig en uppdrag i utländska arméer, personer som tillfångatagits fick roller som mellanhänder i internationella diplomatiska uppdrag och de som fann sig i nyligen erövrade landområden kunde stiga i graderna genom att alliera sig med den nya överheten. Dessa individers livsöden har ofta hamnat i skymundan, men de är viktiga i det att de utmanar bilden av tidigmoderna arméer och stater som homogena aktörer och kris som fiendskap och stängda gränser.

I antologin *Foreign Drums Beating: Transnational Experiences in Early Modern Europe* har sex författare gått samman för att belysa denna historia av mobilitet i det tidigmoderna Europa. Ambitionen stammar från redaktörerna Björn Forsén och Mika Hakkarainens studie av svenska undersåtar i venetiansk tjänst under perioden 1645 till 1718, men antologin behandlar även bland annat ryska adelsmän i svensk tjänst och polacker i Osmanska riket. Kapitlen tar sig alltså an olika grupper och olika typer av rörelsemönster, men genomgående utgör militära konflikter ett ramverk för de studerade individernas mobilitet – såsom antyds av bokens titel är krigstrummorna aldrig långt borta. Samtidigt är detta en antologi med relevans också bortom ett militärhistoriskt forskningsfält. Genom att rikta fokus på transnationella erfarenheter kan boken bidra med relevanta insikter för ämnen såsom statsbildning, frivillig och ofrivillig migration, meriteringssystem, konfessionalisering och kunskapsförmedling.

I inledningskapitlet skisserar redaktörerna hur militärhistoria ofta bedrivits inom nationella ramverk och därigenom också antagit nationalistiska förtecken. De konstaterar dock att forskningen under de senaste decennierna har sökt sig vidare och att man numer i allt större utsträckning poängterar hur gränsområden utgjort mötesplatser som komplicerar det nationella narrativet. Liksom en lång rad studier vill de utmana bilden av öst

och väst som evigt motställda varandra. Det är dock inte framför allt genom diskussionen av "bilden av den andre" som denna volym är nytänkande. Det riktigt intressanta är i stället greppet att fokusera just på erfarenheter av transnationell mobilitet och därigenom komplicera bilden av tidigmoderna arméers sammansättning.

De sex empiriska kapitlen i boken rör sig mellan diskussion av individuella livsöden och analys av rörelsemönster på ett aggregerat plan. Mika Hakkarainens kapitel är en översikt av hennes och Björn Forséns större forskningsprojektet om svenskar i venetiansk tjänst. I kapitlet får läsaren följa diskussionerna i både Venedig och Stockholm om svenska undersåtars tjänstgöring i det sena 1600- och tidiga 1700-talets krig mot "den gemensamma fienden", Osmanska riket. Genom framgångarna i trettioåriga kriget byggde den svenska krigsmakten expertis och fick snabbt ett rykte därefter. Följaktligen var de venetianska myndigheterna intresserade av att rekrytera svenska officerare för att värva och leda trupper i Venedigs krig. Vanliga soldater och lägre officerare från Sverige fann också sin väg till Europas aktiva krigshärdar under de – för all del få – år som Sverige inte var i krig under perioden.

Björn Forséns kapitel är en fallstudie av en av de svenska officerare som tjänstgjorde utomlands, närmare bestämt Carl Carlsson Sparre (1650–1691) och hans familj. Här tydliggörs hur både *push*-faktorer i Sverige, såsom bristande försörjningsmöjligheter, och *pull*-faktorer utomlands, såsom meriteringsmöjligheter och familjekopplingar, kunde bidra till en individs transnationella erfarenheter. Tillsammans tar Forséns och Hakkarainens studier knappt halva boken (84 sidor) i anspråk. Detta framstår inte som ett problem eftersom det är två intressanta kapitel, men det gör onekligen att fokus i första halvan av antologin blir på just svenskar i venetiansk tjänst.

I ljuset av detta är den därpå följande studien författad av Lars Eriksson Wolke viktig. Här tar Eriksson Wolke ett helhetsgrepp på svenska officerare i utländsk tjänst under perioden 1648–1762. Kapitlet tydliggör att svenska officerare sökte sig till ett antal olika länder för tjänstgöring. Ett populärt land var Frankrike, något som ledde till grundandet av regementet Royal Suédois. Även Tyskland och Nederländerna var destinationer som lockade svenskar under perioden. Att resa utomlands innebar meriteringsmöjligheter för officeren och en chans för staten att fånga upp ny expertis när resenären återvände. Samtidigt visar Eriksson Wolkes kapitel att det fanns en konflikt kring hur dessa utomlands förvärvade meriter skulle räknas.

Kasper Kepsu skiftar perspektivet genom att studera en grupp ryska adelsmän som kom i svensk tjänst i början av 1600-talet. Denna grupp bestod av en handfull familjer som efter freden i Stolbova 1617 blev del av den svenska administrationen av Ingermanland. Kepsu beskriver hur adelsmännen och

deras familjer under första halvan av 1600-talet behöll sin kulturella identitet, om än de tvingats byta religion. Under andra halvan av århundradet kom de dock att alltmer assimileras med övriga grupper. I Kepsus studie är det framför allt gränser snarare än individer som flyttats, men likväl synliggörs på ett intressant sätt en grupps transnationella erfarenheter och hur de spelade en viktig roll för den nya administrationen.

I det följande kapitlet följer Dariusz Kołodziejczyk polska individer som under tidigmodern tid på olika vägar hamnat i Osmanska riket. Här lyfter Kołodziejczyk fram hur unga polska adelsmän som mot sin vilja hamnat i osmansk tjänst kunde göra imponerande karriärer vid sultanens hov samtidigt som de behöll kontakter till och kunskap om hemlandet. Ett annat exempel på en individ som rörde sig över kulturgränserna får vi i den polsk-katolska kvinnan Salomea Regina Rusieckas fascinerande livsöde som ögonläkare i bland annat Istanbul, St Petersburg och Warszawa.

Gisela Procházka-Eisls kapitel handlar om osmanska influenser i de östra delarna av det habsburgska imperiet. På ett intressant sätt beskriver Procházka-Eisl hur osmanska krigsfångar kom att få olika roller i Wien. I kapitlet görs dock en tvetydig definition av "indirekta influenser" av osmansk kultur. Procházka-Eisl definierar indirekta influenser som de kulturella uttrycken av "attitudes evoked by what Turkish culture was assumed to be" (s. 172). Som exempel ges turkiska niddbilder och sånger. Här handlar det inte om överföring av osmanska kulturella särdrag – i sig en bred kategori – utan om habsburgska reaktioner på ett upplevt osmanskt hot. Att på detta sätt beskriva fördomar som influenser framstår som missvisande. Även "direkta influenser" diskuteras i kapitlet, här förstådda som människor och materiella objekt som rört sig från Osmanska riket till habsburgska områden under perioden som undersöks.

Antologin *Foreign Drums Beating: Transnational Experiences in Early Modern Europe* fångar upp många och intressanta aspekter av transnationella erfarenheter i tidigmodern tid. Här studeras människor som rört sig bortom den kulturella sfär där de växt upp. För ambitionen att komplicera bilden av kulturer som homogena framstår metoden att fokusera på individuella erfarenheter i kombination med studier av mer generella trender som mycket givande. Det är också fruktbart att i antologiformatet kontrastera olika typer av transnationella erfarenheter med varandra, och roligt att se en bok som fångar upp empiriskt material från så pass många olika platser. Detta är alltså en empiriskt mycket rik antologi, men genomgående hade volymen tjänat på mer diskussion av de intressanta resultaten. De teman som här inledningsvis utmålades som intressanta för ett antal för historievetenskapen viktiga forskningsfrågor lämnas ofta antydda snarare än öppet diskuterade. Dock, eftersom antologin åtminstone delvis är en del av ett större projekt,

finns goda chanser att diskussionerna kommer att fortsätta och fördjupas även framöver.

University of Oxford

CHARLOTTA FORSS

Torbjörn Nilsson, *Torgslaget 1829: Myter och minnen om ett norsk-svenskt drama* (Stockholm: Santerus förlag 2018). 316 s.

Det var ett folknöje att dra sig ner mot kajen och hälsa de stora fartygen välkomna till huvudstaden. På kvällen den 17 maj anlöpte den majestätiska hjulångaren *Constitutionen* på utsatt tid, exakt klockan 18:00. Folk hurrade lite extra, det var ju grundlagsdagen – den femtonde i ordningen sedan den norska grundlagen och konstitutionen antagits i Eidsvoll år 1814. Bland de jublande fanns även studenten och den blivande nationalskalden Henrik Wergeland. Denne skulle komma att få en avgörande betydelse för minnet av händelserna på Stortorget i Christiania kvällen den 17 maj 1829.

Det tycks ha varit ett tvärsnitt av stadens befolkning – kvinnor och män, barn och vuxna, tjänstefolk och herrskap, arbetare och borgerskap, studenter och ämbetsmän – som hurrade för den ankommande båten, men även för konstitutionen (med k) och för den norska nationen. Patriotiska sånger sjöngs, de som inte kunde texterna kunde följa de sånghäften som delats ut: folkvimlet var planerat! Så även rörelsen från bryggan mot Stortorget strax efter *Constitutionens* ankomst. Studenterna hade kallat till festmåltid med anledning av dagen. Det var en medveten provokation; allt firande av grundlagsdagen hade förbjudits av den impopulära Karl XIV Johan, vilket skulle övervakas av den än mer impopulära ståthållaren Baltzar von Platen. Även om uppslutningen bland studenterna inte var särskilt stor, endast 22 personer var anmälda till festen, så hade den oroat myndigheterna. Polis och militär var förvarnade, man väntade oroligheter.

På torget växte folksamlingen men inga källor är tillräckligt tillförlitliga för att ange dess storlek. Klockan tio på kvällen borde lugn och ordning råda, men folket blev kvar. Efter muntliga varningar fanns lagligt stöd att sätta in militär för att skingra folkmassan. Beslutet togs av den militära kommandanten på plats, men ansvaret vilade ytterst på von Platen. För ett kort tag blev det våldsamt: ridande soldater gjorde chockräder och vevade med flatsidan av sina sablar bland folket. Ett trettiotal personer skadades. Över 80 fotsoldater hade laddat sina gevär och placerats ut på torget och de omgivande gatorna, men några skott kom aldrig att avlossas, inga dödsfall kunde rapporteras, endast sex personer greps.

Året därpå skedde junirevolutionen som krävde mängder av dödsfall i Paris. I Stockholm sköts tre personer ihjäl i de så kallade Crusenstolpekravallerna under en lång och orolig sommar 1838, och ytterligare tio år senare dödades minst 18 personer på Stockholms gator av militärens vapen. Man kan konstatera att det spända läget i Christiania hade mynnat ut i en relativt begränsad skärmytsling. Inte desto mindre är Torgslaget 1829 betydligt mer känt och omtalat i Norge än motsvarande händelser i Sverige. Hur kan det komma sig?

Svaret torde ligga i den samtida opinionen och i den debatt som uppstod. Torbjörn Nilssons bok bär titeln "Torgslaget 1829", men kunde – som han också själv skriver – likväl ha haft titeln "Slaget om Torgslaget". Det är i kampen om den historiska berättelsen som historien skapas. Eller som Nilsson själv formulerar det: "Torgslaget [...] blev en historisk händelse på grund av dess bidrag till den nationella historieskrivning – eller mytbildning om man så vill – som i sin tur kom att forma det moderna Norge politisk och kulturellt." (s. 16) Det militära överväldet, som förvisso inte var dödande men likväl sårande, gav en bild och en berättelse om den svenska överheten som den samtida nationella rörelsen gärna såg att sprida. För vår egen historieskrivning kan vi på liknande sätt gå till händelserna i Ådalen 1931, som delade den svenska politiska skalan i två läger om vem som bar skulden till våldet.

Debatten om Torgslaget påbörjades dagarna efter oroligheterna men kom att pågå och blossa upp under mycket lång tid därefter (själva begreppet "Torgslaget" kom i bruk först under 1870-talet). För att förekomma en folklig reaktion hade polismästaren redan tre dagar efter händelserna publicerat sin officiella rapport i en av de liberala nyhetstidningarna. Men kritiken mot polisen och militären växte, berättelser om polisbrutalitet dominerade pressen. Successivt ändrades tonen och attackerna kom att riktas alltmer mot Balzar von Platen. Poeten Henrik Wergeland gjorde en stor poäng av Torgslaget, han var drivande i den efterföljande debatten men kom även långt senare att själv användas i bruket av Torgslaget som en nationalistisk manifestation.

Torgslaget 1829: Myter och minnen om ett norsk-svenskt drama är en bok lika mycket om Norge och dess förhållande till Sverige och den svenska överheten under unionstiden som om en enskild händelse som trots dess skenbara obetydlighet har spelat en roll i formandet av det moderna Norge. Torgslaget finns i det norska folkets medvetande och i elevernas skolböcker, oftast illustrerat med samma kolorerade teckning av Hans E. Reimers som omger Nilssons bok. Egentligen finns inte mycket att säga om händelserna i sig. Läsaren får vänta över 100 sidor, till fjärde kapitlet (av åtta), för en djupare beskrivning av vad som hände på torget. I stället erbjuds en bred översikt av

det politiska läget, de centrala aktörerna och platserna i det tidiga 1800-tallets Christiania. Bokens andra halva ägnas åt de efterföljande händelserna samt debatten i media och i den norska politiken och kultursfären. I det avslutande kapitlet låter författaren diskutera händelserna som en del i det norska nationsbygget. Flera förutsättningar krävdes för att händelserna den 17 maj 1829 skulle komma att leva vidare. Dessa har Torbjörn Nilsson på ett skickligt sätt lyft upp och beskrivit i sin bok.

Stockholms universitet

MATS BERGLUND

Andrej Kotljarchuk & Olle Sundström (red.), *Ethnic and Religious Minorities in Stalin's Soviet Union: New Dimensions of Research* (Huddinge: Södertörns högskola 2017). 283 s.

Throughout its imperial history, Russia was made up of a tapestry of nationalities and religious denominations. The institutionalized primacy of the Russian language and the Christian Orthodox church contributed to the homogenization of the vast Eurasian empire, yet the overall picture had not changed much by the early Soviet period. But in the 1930s there entered a new vehicle of homogenization in the form of the Stalinist doctrine of *Homo Sovieticus*. Often intertwined, ethnic identity and religious allegiance tend to run counter to unification efforts and are seen by authorities as mediums of otherness or, in multi-ethnic settings, as unwanted diversity. The Stalinist purges of the later 1930s eradicated even the semblance of diversity that conflicted with official ideology. It is, therefore, important to ask how ethnic and religious minorities fared through this challenging time.

Ethnic and Religious Minorities in Stalin's Soviet Union includes ten essays that originated in two conferences held in Umeå in 2011 and 2013 on ethnic minorities and the Great Purge. Case studies of various minorities are presented after the framework of Stalinist terror is outlined from the perspective of ethnic policy.

Hiroaki Kuromiya maintains that even after decades of research we have only an incomplete picture of the Great Terror, which he studies as an example of "total counterintelligence." Having kin abroad, minorities became prime suspects of national disloyalty. In fact, they were predefined as perpetrators. Andrey Savin shows that a preconceived assumption of a link between ethnicity and class hostility sufficed to mandate restrictive minority policies, often executed at the discretion of local authorities. It is noticeable that Germans were not exempt from such policies even at the

height of the Soviet–Weimar collaboration (pp. 48–49). In his analysis of “Fifth-Columnism” Victor Dönninghaus interestingly concludes that “it was not so much nationality that was the main criterion for repression but rather birth, having lived abroad or any other kind of ties with these foreign countries” (p. 83).

In the first of three case studies that emphasize ethnicity as the operational variable, Andrej Kotljarchuk examines press propaganda designed to blacklist Nordic minorities as security threats. The fact that Norway granted asylum to Trotsky in 1935–1936 added ammunition to the press. Although the USSR advocated the right of nations to self-determination, closing down minority schools was considered a valid part of counter-espionage activity. The true melting pot of the Soviet Union was Transcaucasia, in particular Georgia with her separatist legacies. Marc Junge and Daniel Müller investigate how the Great Terror might have fit the nation-building strategies of the dominant nation of a multi-ethnic Soviet republic. “[M]ass deportations of the ‘diaspora’ groups from the borders to the hinterland” due to security concerns (p. 124) are reminiscent of the Turkish justification for the policy that led to the Armenian genocide. This study is exceptionally well elaborated and persuasively shows how those in charge in Tbilisi managed to make their own national and social aspirations part of the xenophobic framework launched in Moscow. Eva Toulouze analyses the situation in the (Upper) Volga area, a place as multi-ethnic as the Caucasus while home to considerably more populous, and therefore stronger, ethnic contingents. She concludes that although “ethnicity was not an issue” in the Bolshevik project, Great Russian chauvinism, suspicious of all otherness, was “the default position of most Russians” and made it possible to “rehearse” (!) in the region the methods employed in the Great Terror (pp. 168–169).

The third bloc of studies addresses the tribulations of religious minorities. With the exception of Oksana Beznosova’s study of the Ukrainian Evangelicals, all chapters focus on indigenous religious practice in the European North and Siberia. Beznosova introduces the early Soviet hierarchy of denominations as threats to the new, atheist order. A community’s support for the religious organization, the strength of its vertical structure and its potential to mobilize the young were considered critical when making policy for minority communities. If the overall power of the congregation was perceived to be negligible, it could enjoy the “religious NEP” of the early 1920s in relative peace, or even serve the Bolsheviks as a front organization to disrupt other more dangerous religious organizations (pp. 178–179). Repression began shortly after Stalin’s definite seizure of power, mostly using indirect means such as exceedingly heavy taxation, and continued during the Great Terror. According to Beznosova it is impossible to assess to what

extent religious beliefs were responsible for persecution as charges against churchmen usually rested on other than spiritual grounds. Eva Touluze, Laur Vallikivi and Art Leete present a study of the complex situation in the Eurasian North, where indigenous peoples were subject to the Soviet version of the civilizing mission. Their spiritual life was supposed to vanish spontaneously in the face of progress. When recurrent conflicts indicated that this was not going to happen, vast regions were reconceptualized as sites of natural resources rather than human habitats. Tatiana Bulgakova and Olle Sandström show how shamans initially managed to co-exist with the emergent Soviet regime in the Far Eastern Khabarovsk *krai*. Everything changed with collectivization designed to eradicate the preconfigured shaman-kulak partnership. Interestingly, if erstwhile shamans abstained from their spiritual activities, they could be rehabilitated as citizens (p. 242). It also appears that “from what we know, the struggle against shamanism in Khabarovsk *krai* was to a large extent carried out [...] by the indigenous people themselves” (p. 251). Cultural scholar Yana Ivaschenko delivers a picture of what is now left of shamanism in Khabarovsk *krai*. Her analysis understandably differs from the other chapters. From the perspective of the historian, perhaps the most relevant is her conclusion that “shamanism became extinct by the 1970s, not primarily because it was banned, but due to the fact that against the background of all the changes and innovations it was becoming a socially unpopular and non-prestigious phenomenon among the bearers of the tradition themselves” (pp. 275–276).

The studies presented in this volume offer new insights on the conflict between multiethnicity and freedom of religion, on the one hand, and on totalitarian ideology founded on big-nation chauvinism, on the other. Appropriate illustrations reproduced in high quality make this a reader-friendly volume. However, the absence of a general or theorizing conclusion is a missed opportunity, especially with a non-specialist audience in mind. One might also wonder if the book is as coherent as one could wish. The predominance of “Northern” and “indigenous” perspectives is perhaps understandable given the topic of the conferences that served as its point of origin. Still, given its wide-ranging title, more case studies from beyond these areas should have been included. For example, Catholicism and Islam, and West Slav nationalities, are addressed at best in passing. Nevertheless, *Ethnic and Religious Minorities in Stalin's Soviet Union* is bound to attract a wide readership of specialists and non-specialists alike.

Christine Quarfood, *Montessoris pedagogiska imperium: Kulturkritik och politik i mellankrigstidens Montessorirörelse* (Göteborg: Daidalos 2017). 499 s.

I de ständigt återkommande debatterna om utbildningens, skolans eller barnfostrans kris, har olika individer på olika sätt presenterat lösningar på tidens problem. Rousseau, Pestalozzi, Fröbel, och Dewey är några av dessa. Christine Quarfoods omfattande monografi handlar om den italienska läkaren och barnpedagogen Maria Montessori (1870–1952) vars pedagogik utlovade storartade resultat: försummade barn blev tack vare Montessoripedagogikens försorg såväl harmoniska som högpresterande. Resultatet av Montessoris arbete kan vi se än i dag. Enligt Svenska Montessoriförbundet har förbundet 300 skolor och förskolor som medlemmar, och det finns ytterligare 500 förskolor och skolor som har denna inriktning.

Quarfood tar sin utgångspunkt i sin föregående studie *Positivism med mänskligt ansikte: Montessoripedagogikens idéhistoriska grunder* (2005), som behandlade hur Montessori konstruerade sin förskolepedagogik mot bakgrund av bland annat fransk upplysningssensualism, psykiatrins degenerationsdiskurs och samtida antropologi. I stället för Montessoripedagogiken och dess idéhistoriska sammanhang, ägnas denna bok framför allt åt Montessorirörelsen och dess utveckling från 1910-talet till mitten av 1930-talet, när Montessori flyttade från Spanien till Indien, och Montessorirörelsen bannlystes från Nazityskland och fascismens Italien. Tyngdpunkten läggs vid Montessoridebatten i Italien, USA, England och Nederländerna, men även österrikiska och spanska förhållanden tas till viss del upp.

Quarfoods studie har fyra tämligen fristående delar. Den första delen behandlar Montessoripedagogiken och hur den baserades på sinnesgymnastiken och anknöt till den debatt som fördes av bland andra Ellen Key och den italienske antropologen Giuseppe Sergi. Här relateras också Montessoris pedagogik till Frøbels lekpedagogik och den italienska Agazzimetoden. Bokens andra del behandlar Montessorirörelsens internationalisering med utgångspunkt från dess expansion i USA och den inlärningsteori som Montessori formulerade vid mitten av 1910-talet. Här behandlas exempelvis hur översättningen *The Montessori Method* (1912) blev årets näst mest sålda fackbok i USA, och det entusiastiska mottagande som Montessoris USA-turné fick. I *New York Tribune* beskrevs hon som "Europas intressantaste kvinna", och vid föredraget inför ett fullsatt Carnegie Hall presenterades hon som "världshistoriens främsta kvinnliga pedagog".

Bokens tredje del behandlar Montessorirörelsens utveckling i Europa. Där hade rörelsen särskilt starka fästen i städer som London, Amsterdam, Rom och Barcelona, och det bildades nationella Montessoriförbund i Italien, Nederländerna, Danmark, Tyskland och England. I denna del diskuteras bland

annat den viktiga frågan om varför Montessorirörelsen var så framgångsrik i sin globala utbredning. Redan under Quarfoods undersökningsperiod översattes Montessoris *Il Metodo* till ett dussin språk, och Montessoriskolor och -förskolor hade spridits till ett sextiotal länder. I sin förklaring uppmärksammar Quarfood särskilt den idealistiska hängivenhet som rörelsen förutsatte, och rörelsens civilisationskritiska sida. Enligt Quarfood grundades alltså inte rörelsens framgångar enbart på att det var ett affärsföretag byggt på böcker och kurser, en slags pedagogisk kyrka eller en didaktisk teknikverkstad. Bokens avslutande fjärde del behandlar en inom forskningsfältet omdiskuterad fråga, nämligen Montessorirörelsens relation till Italiens fascistiska regime.

Montessoris pedagogiska imperium är utan tvekan en mycket imponerande insats. Quarfood har tack vare sina omfattande studier i ämnet osedvanligt stora och breda kunskaper om Montessori och hennes rörelse, och boken är också grundad på en mycket omfattande (och internationell) empirisk studie. Det är inte alltid man får möjlighet att läsa en så informationsrik och kunnigt skriven bok.

Av en sådan oerhört värdefull studie är det naturligtvis svårt att önska sig något mer. Studiens omfattning har dock inneburit att andra delar av det vetenskapliga arbetet inte givits samman utrymme. Jag hade gärna sett att Quarfood berättat mer om de forskningsfält som hon vill bidra till, så att bokens vetenskapliga bidrag kunde klargöras ytterligare. Bokens begränsade kommunikation med forskningsfältet ger den också en tämligen sluten karaktär, vilket känns onödigt för en bok som förtjänar ett bredare genomslag, inte minst i en läsekrets som intresserat sig för internationella och transnationella fenomen.

Som läsare hade jag också velat veta mer om Quarfoods syn på Montessori och hennes rörelse. Betraktar hon Montessori som en pedagogisk pionjär i traditionell mening, ett prisma som samlar och bryter de pedagogiska idéer som kännetecknade samtiden, eller som ett slags flytande signifikant som tillskrivs olika betydelser beroende på kontext? Quarfood hade också gärna fått fördjupa sig i frågor som rör Montessorirörelsens internationella framgångar. Var de exempelvis ett resultat av kärnan i Montessoris budskap, eller ett resultat av hur lätt Montessoris tankar kunde anpassas till olika nationella sammanhang? Tydligare svar på dessa frågor hade sannolikt kunnat skärpa analysen ytterligare. Som bok betraktad hade den också varit förtjänt av ett sammanfattande kapitel. Kanske kan detta läggas till i den engelska översättning av denna bok, som jag verkligen hoppas att den får.